

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Центр післядипломної освіти, дистанційного та заочного навчання

Кафедра практичної психології

**ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ
У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ**

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти
освітнього ступеня «бакалавр»

Лілії ФОНТОШ

4 курсу заочної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Психологія»

Науковий керівник:

викладач кафедри практичної
психології

Андріана ЛЕГКА

Рецензент:

кандидат психологічних наук, доцент

Оксана ХРИСТУК

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

« ____ » _____ 2024 р., протокол № ____

Т.в.о. завідувача кафедри практичної психології
доктор психологічних наук, доцент

_____ **Євген КАРПЕНКО**

Львів
2024

Фонтош Л. Формування лідерських якостей у студентів-психологів

Робота містить ґрунтовний теоретичний аналіз вивчення психологічних особливостей розвитку лідерських якостей у студентської молоді, висвітлено лідерські якості студентів-психологів як складову їхньої професійної компетентності.

За допомогою психодіагностичних методик проведено емпіричне дослідження лідерських якостей у студентів-психологів, що дозволило виявити найбільш характерні рівні прояву та розвитку комунікативних, організаторських здібностей та лідерських якостей. Характерними рівнями прояву здібностей для вибірки досліджуваних є середні значення показників прояву комунікативних та організаторських здібностей.

Ключові слова: лідер, лідерські якості, студентська молодь, професійна компетентність, здібності.

Fontosh L. Formation of leadership qualities at psychology students

The work contains a thorough theoretical analysis of the study of the psychological features of the development of leadership qualities among student youth, the leadership qualities of psychology students are highlighted as a component of their professional competence.

With the help of psychodiagnostic methods, an empirical study of the leadership qualities of psychology students was conducted, which made it possible to identify the most characteristic levels of manifestation and development of communicative, organizational abilities, and leadership qualities. Characteristic levels of manifestation of abilities for the sample of subjects are the average values of indicators of manifestation of communicative and organizational abilities.

Key words: leader, leadership qualities, student youth, professional competence, abilities.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ	
1.1. Психологічні особливості лідерства: аналіз понять лідерство, лідерські якості.....	7
1.2. Психологічні особливості розвитку лідерських якостей у студентської молоді.....	10
1.3. Лідерські якості студентів-психологів як складова їхньої професійної компетентності.....	14
Висновки до 1-го розділу	
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ	
2.1. Загальна характеристика вибірки та методів діагностики.....	23
2.2. Аналіз емпіричних результатів діагностики	25
Висновки до 2-го розділу	
ВИСНОВКИ	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	40

ВСТУП

Актуальність дослідження. Реформування вищої професійної освіти на сьогодні змінює уявлення про майбутніх фахівців різних галузей і є викликом сьогодення до підготовки конкурентноспроможного професіонала, відповідального та компетентного фахівця. Такі нові умови підготовки вищої професійної освіти спрямовані на адаптацію освітнього середовища та підготовку фахівця, що відрізняється лідерською позицією, здатністю до прояву готовності у прийнятті професійних рішень.

Чимало дослідників вивчали проблему розвитку лідерства, серед яких праці В. Татенко, Н. Жеребова, О. Лозинського, І. Бега, А. Макаренко, С. Мудрик, В. Сухомлинський та інших. Проблема лідерства вивчалася різними школами, теоріями, що досліджували форми неофіційного керівництва, засоби задоволення потреб у владі, управлінні, вивчалися умови розвитку та виховання лідерів, розвиток лідерських здібностей та якостей та підготовка особистості до соціально активної позиції починаючи з умов навчання середньої ланки.

Сьогодні власне зростає попит на формування лідерської особистості. В умовах сучасної освіти студентська молодь є однією із популярних груп формування лідерів. Студентів та викладачів хвилює як, що навчати, адже одними із важливих питань, що турбують учасників освітнього процесу є здатність реалізуватися та стати ефективним фахівцем.

Саме професія психолога зумовлює високу необхідність прояву лідерських якостей, адже до психолога звертаються і дорослі, і діти, і учасники трудового колективу із своїми внутрішніми проблемами як до людини-лідера. Психологу важливо розвинути лідерські якості, він являється організатором психологічної просвіти, обізнаний в різних життєвих питаннях. Тому володіння лідерськими якостями створює умови

для успішної та ефективної самореалізації. Власне психологи можуть впливати на міжособистісні зміни, зближувати інтереси, організовувати групу людей.

Специфічність психологічної професії вимагає розвиток лідерських якостей. Тому професійна підготовка майбутніх психологів під час навчання має створювати належні умови, що сприятимуть розвитку лідерських якостей у студентів та забезпечувати реалізацію їх в процесі професійної діяльності на далі.

Таким чином, **метою нашого дослідження** є теоретичний аналіз та емпіричне вивчення формування лідерських якостей у студентів-психологів.

Об'єкт дослідження – лідерські якості студентів-психологів.

Предмет – особливості формування лідерських якостей у студентів-психологів під час навчальної діяльності.

У відповідності до мети дослідження сформульовані наступні **завдання**:

1) проаналізувати психологічні особливості лідерства: аналіз понять лідерство, лідерські якості;

2) з'ясувати психологічні особливості розвитку лідерських якостей у студентської молоді;

3) розкрити лідерські якості студентів-психологів як складову їхньої професійної компетентності;

4) провести емпіричне дослідження лідерських якостей у студентів-психологів.

З метою вивчення особливостей формування лідерських якостей у студентів-психологів було використано наступні психодіагностичні **методи та методики**: методика комунікативних та організаторських

здібностей (КОЗ); діагностика лідерських здібностей, розроблена Є.Жаріковим та Є. Крушельницьким.

Новизна дослідження визначається спробою теоретико-емпіричного аналізу проблеми лідерства у студентському віці як складової професійної компетентності та розуміння специфічних умов їхнього формування.

Теоретична та практична значущість дослідження полягає у розширенні та поглибленні знань щодо особливостей формування лідерських якостей у студентів-психологів.

Надійність та вірогідність результатів дослідження.

Дослідження забезпечувалась використанням валідних методів та методик, що розкривають мету, завдання дослідження.

Структура роботи обумовлює і визначає специфіку обраної теми, її актуальність, поставлена мета та основні завдання емпіричного дослідження. Робота розміщена на 43 сторінках комп'ютерного набору, містить вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

1.1. Психологічні особливості лідерства: аналіз понять лідерство, лідерські якості

Науковий інтерес до вивчення та розуміння понять «лідер», «лідерство», «лідерський потенціал», «лідерські якості» властивий багатьом науковцям, психологам та педагогам. У науково-методологічній літературі лідер визначається як така людина, що свідомо та активно веде за собою інших до досягнення певних цілей чи завдань; лідером вважають представника малої групи, який здатний організувати навколо себе інших у відповідності до властивих групі нормам та ціннісним орієнтаціям; лідер – це та особистість, яка має певні задатки від народження, здатна освоїти культурні цінності, що властиві для визначеного інформаційного рівня [8].

Діяльність лідера не зводиться лише до управлінських його здібностей, що властиво більше для менеджерів, а виявляються у здатності до висування та продукування нових ідей та розкривається в його емоційності. Лідер має бути чутливим та відчувати сутність групи, команди, володіти навичками взаємодії і підтримки морального духу колективу, проявляти турботу про кожного члена команди [9].

Лідер також має володіти певними лідерськими якостями, що забезпечить йому можливість керувати іншими для досягнення цілей. Аналіз наукових теорій з проблем вивчення сутності лідерства виявляє близько 70 особистісних рис, що відповідають лідерській особистості [14].

Основою для прояву якостей лідерства у студентській групі є розвиток товарищескості, активності, ініціативності, наполегливості, працездатності, розвиненої спостережливості, організованості, самостійності, а також навичок переконувати, налагоджувати позитивну атмосферу в групі, вміння тримати себе в руках, бути рішучим та ерудованим, емоційно заражати [8].

Проблема вивчення лідерства, його структура, факторами та умови формування відображенні у теоріях та працях науковців: Г. Пірсона, М. Белбіна, П. Друкера, Ф. Фідлера та інших.

Історична еволюція розуміння сутності понять «лідер» та «лідерство» вказує на запозичення терміну з давньогрецької мови, що інтерпретується як провідник, той що веде, а поняття «лідерство» виникло пізніше і вказує на існування позиції лідера в групі людей. Вагомий внесок у дослідження цих понять здійснили науковці Дж. Геррі, Е. Берн, Р. Танненбаум, І. Вегнер та інші.

Якщо говорити про сучасні психолого-педагогічні тлумачення, то більшості підходах зміст лідерства тлумачиться як багатогранний термін, що відображається у різних наукових сферах: психології, педагогіці, політології [23]. Науковці у своїх дослідженнях вивчали процес прояву лідерства, умови розвитку якостей лідера, формування лідерських якостей для професії як у дітей, підлітків, так і дорослих людей.

В період юнацтва, коли визначається особистісна ідентичність, виникає соціальний статус, відбувається стрімкий особистісний розвиток, важливим є вияв та розвиток лідерських якостей.

Знаючи коректне тлумачення цього терміну, а також складові індивідуальних особливостей особистості, що входять у спектр лідерських якостей, можна чітко стверджувати про високий ступінь актуалізації особистості у суспільстві, зокрема у певній групі людей, успішність в отримання керівних посад, вміння брати на себе відповідальність та виконання складних завдань у ході професійної діяльності, здатність до організації та управління великою групою людей та привнесення соціально корисних вчинків [15].

Проведенні дослідження виявили, що наявність лише однієї лідерської якості не гарантує особистості зайняти статус лідера у групі. Тому

комплекс лідерських якостей та лідерства інтенсивно вивчався різними підходами, на основі чого виділили наступні концепції вивчення проблематики: ситуаційна концепція, особистісна та інтеракціоністська. Науковці ситуаційної концепції, такі як Т. Хейлін, Т. Адорно [22] вказали на необхідність факторів для займання лідерської позиції: авторитет, свобода дій, установки групи, характер роботи та особливості середовища. Внаслідок цього підходу утворилися два напрями : теорія харизматичного лідера, яка виявила взаємозалежність між якостями лідера і довільністю групи. Теорія імпліцитного лідерства, другий напрям дослідження, вказує на опосередковану роль чинників ситуації та установок лідера, рис особистості, поведінки та показників ефективності [19].

Особистісна концепція лідерства, представниками якої є Б. Хілтон, Р. Стогдилл, Б. Мак-Лена, Д. Стенг [31] вказують на важливість вивчення лідерських якостей, які розрізняються за наступними критеріями: ефективні та неефективні лідери, лідери різних рівнів управління, лідери в різних групах, що використовують різні лідерські стилі і належать до різних типів [32].

До основних компонентів лідерських якостей науковці відносять наступні:

1. Мотиваційний – забезпечує відчуття впевненості у собі, викликає потребу в особистості до самоствердження та самореалізації, досягати цілей;
2. Емоційно-вольовий – вказує на важливість позитивно самопочуття, врівноваженості, наявності вольових якостей;
3. Особистісний – сформованість здатностей впливати на інших, творчо та оригінально мислити, володіти комунікативними та організаторськими здібностями;

4. Діловий – високий рівень відповідальності, сформовані навички та уміння до організаційної роботи, приймати рішення, бути готовим до несподіваних ситуацій [22].

Також науковці намагалися згрупувати необхідні лідерські якості :

1. Загальні управлінські – володіння практичним мисленням, комунікативністю, характерна сила волі та працелюбність, професійна компетентність, високий рівень стресостійкості, розвинене почуття колективізму;
2. Лідерські – проявляються у емпатії, творчості, моральності, ініціативності, харизматичності;
3. Специфічні – це якості, що властиві для певної галузі [25].

Вивчаючи особливості розвитку людини на різних вікових етапах дослідники погодили, що саме період пізньої юності або ранньої дорослості є найбільш сензитивним для розвитку та формування лідерських якостей, що власне співпадає з періодом навчання студентів у вищих закладах освіти. Таким чином, аналіз теоретико-емпіричних досліджень дозволяє зробити наступні підсумки: особистість лідера складається із певних гармонійно комбінованих рис та якостей, які детермінуються особливостями особистості самого лідера, успіхом конкретної ситуації та середовища, культурним рівнем лідера.

1.2. Психологічні особливості розвитку лідерських якостей у студентської молоді

Період навчання у вищому закладі освіти, що співпадає з періодом студентства в силу особливостей розвитку психіки вважається одним із сензитивніших для формування та розвитку лідерських якостей. Власне на етапі пізньої юності, або ранньої дорослості молода людина розпочинає

власний життєвий та професійний шлях самовизначення, у неї виникає потреба у залученості до суспільно-корисної праці. В цей час в особистості розпочинається активне формування особистісних переконань, принципів, виникає почуття обов'язку та відповідальності, формуються вольові якості у самостійності, ініціативності, наполегливості тощо [14].

Особистість лідера є значущою в студентському колективі, вони вирішують групові завдання, реалізуються в освітній та трудовій діяльності. Тому до успішного лідерства належать наступні якості: емоційна зрілість, чесність, впевненість у собі, стресостійкість, енергійність [8].

Сучасне суспільство, що динамічно змінюється та розвивається збільшує вимоги до громадян, які можуть по-іншому вирішувати існуючі проблеми, вести за собою. Саме з цим пов'язаний першочерговий науковий інтерес вивчення процесу лідерства серед студентської молоді, в час якого закладається лідерський потенціал.

У наукових дослідженнях Р. Гарольда вивчаються вміння, що розвиваються в цей час через приналежність і активну позицію студентів у житті студентських та громадських організацій [7].

Деякі науковці вивчаючи лідерські якості наголошують, що це сукупність динамічних професійно-особистісних утворень, які формуються під час професійної підготовки та розкриваються через компоненти:

1. Індивідуально-лідерські – можливість реалізовувати природні задатки до лідерства, оволодіння вміннями до самопрезентації та мобілізації індивідуального потенціалу;
2. Управлінсько-лідерські – можливість впливати на інших, підтримувати емоційні міжособистісні відносини, вміння визначати цілі та досягати

їхньої реалізації;

3. Комунікативно-прогностичні – здатність реалізовувати лідерський потенціал та вибудовувати ділові стосунки, емоційні та продуктивні [4].

У період студентства молодь отримує різні переваги через здатність формувати лідерські навички. Саме останні надихають на успішність у навчанні, застосування здобутих навичок у розвитку професійної діяльності, просуванні у кар'єрі. За допомогою використання здобутих навичок студенти здатні навчитися оптимізації звичок, використання часом та особливостями навчання. Через розвиток лідерських якостей, навчальна діяльність студентської молоді стає для них більш орієнтованою, продуктивною, виникає мотивація досягнення успіху та реалізації власних цілей [12].

Лідерські якості також позитивно впливають на управління часом, покращують навички тайм-менеджменту. Через лідерство студенти стають більш обізнані в різних сферах життя, покращують усвідомленість своїх прав та обов'язків у суспільстві. Лідерство покращує у студентів соціальні навички, додають впевненості у собі та сприяє пізнаванню світу. «Майже всі лідери – це хороші комунікатори, вони обирають високоякісні методи для спілкування з іншими» [13].

За період навчання студенти також краще розуміють причини власних вчинків та дій, оскільки це період активного формування критеріїв в оцінці власної поведінки. Молодь прагне спостерігати, шукати відображення моральності у діях інших людей, проектуючи до особистісних якостей. Саме так виникає формування та розвиток стійких моральних якостей та уявлень про себе як особистість [16].

Коли ми прагнемо сформувати моральні якості та потенціал сучасної

молодої людини, важливо пам'ятати про необхідність не лише передавати досвід важливих людських цінностей, а сприяти особистісному усвідомленню студентами цих цінностей у своєму житті, що як наслідок сприятиме формування необхідних духовних потреб, які важливі для мотивації та діяльності молодого покоління. Такою діяльністю для студента виступає мотиваційно-практична активність – це може бути волонтерство, де основними є милосердя, гуманізм, альтруїзм, або інші суспільно-корисні види діяльностей [7].

Залученість студентів до громадських видів робіт ефективно впливає на розвиток лідерських якостей. Згідно проведених досліджень Р. Гарольда, саме волонтерська діяльність сприяє розвитку необхідних лідерських якостей – налагоджується міжособистісна взаємодія, розвиваються уміння до планування, здатності приймати рішення та вирішувати поточні проблеми [12].

Суспільно-корисна праця для студентів являється плацдармом для отримання навичок вирішувати конструктивно конфлікти, критично мислити, ставити цілі, делегувати повноваження, розвивати управлінські якості [15].

У підсумку хочемо нагадати, що студентський період є одним із найчутливіших періодів до розвитку та формування лідерських якостей, що виникають внаслідок специфічності психологічних особливостей онтогенезу. Період навчання у вищому закладі освіти знаменує процес професійного самовизначення, а лідерські якості власне активно набуваються та розвиваються в процесі професійної підготовки та належить до одних із основних компонентів професійної компетентності майбутнього психолога, як лідера, до якого звертаються щодо вирішення внутрішніх проблем.

1.3. Лідерські якості студентів-психологів як складова їхньої професійної компетентності

Для сучасної політики, бізнесу, виробництва, системи освіти вивчення процесу розвитку та формування лідерів одне із ключових питань. Адже сам лідер здатний оволодіти картиною реального світу та майбутнього і перетворити її в актуальні прийняті рішення, своєю активністю він надихає та веде за собою інших [18].

Проблема лідерства так само цікава для вивчення теоретичної та практичної психології. Багато компаній на ринку праці спеціально організують для свого персоналу навчання щодо розвитку спеціальних лідерських якостей, щоб бути конкурентноздатним у сфері бізнесу [20].

У закладах вищої освіти спеціально запроваджуються програми розвитку лідерства за допомогою тренінгових програм. У вищій школі власне визнається важливість розвитку та формування лідерства,. Тому перебудовується система виховання студентів, культура здобування освіти, з метою підтримки та просування лідерського потенціалу. Майбутнє за лідерами. Виявлено, що феномен лідерства у студентської молоді забезпечується наявністю у них рис до самопізнання, самоствердження, проявляється самостійність, здатність до самовизначення та колективності, виявляється стійка потреба у громадській активності.

У психологічній літературі вказано, що студент-лідер – це особистість, що володіє комунікативними вміннями, вміє працювати у команді, легко адаптується до змін. Лідерство серед студентів визначається як можливість впливати на інших для досягнення поставлених цілей. Лідер здатний регулювати міжособистісні відносини в середині мікроколективу [8]. Лідерство – це здатність окремої особистості спонукати інших діяти, «запалювати», надихати їх на певну активність і діяльність. Серед переваг лідера виокремлюють розум,

цілеспрямованість, чесність та принциповість.

У дослідженнях вказують також на те, що лідерами можуть бути і студенти із негативними якостями, але здебільшого ми вбачаємо статус лідера у орієнтації на моральні достоїнства, які мають суспільне визнання [23].

Вчені досліджуючи проблематику процесу лідерства акцентують увагу на характерології лідерів: енергійність; ініціативність і соціальна активність; емоційна стійкість; упевненість у собі; організаторські здібності; досвід і навички організаторської діяльності; розумові здібності; доброзичливість і емпатія; емоційна привабливість тощо [13].

Часто лідером студентського колективу стає староста групи (офіційний лідер), який регулює стосунки в групі, залучає студентів до ділових взаємин, сприяє у зміцненню стосунків, дотримується академічних правил, справедливий та об'єктивний в оцінках товаришів, не підтримує суперництва чи конкуренції, але володіє уміннями прогнозувати наслідки спільних справ [13].

Якщо говорити про неофіційного лідера (у студентському колективі такий теж виявляється), то в житті групи його роль неоднозначна. Такий лідер і знижує і підвищує загальну ефективність групи при виконанні певних завдань. Тому у випадку успіху та загальної ефективності розв'язування окремих завдань – роль неофіційного лідера підвищується, його авторитет користується визнанням, такий лідер може навіть замінити офіційного.

Саме від особистісної властивості лідера гнучкості залежатиме тісна взаємодія із членами групи. Стиль керівництва офіційного лідера теж є важливим, диференційованість підходу до кожного учасника мікросередовища сприятиме згуртованості колективу та буде спрямовувати активність у виконанні основних завдань студентів.

Науковці стверджують, що розвиток лідерства студентів під час навчання відбувається поступово і складається з таких етапів:

1. Послідовний етап – поступова орієнтація на лідерські компетенції при засвоєнні студентами важливих дефініцій (особистість, соціальне і біологічне в онтогенезі людини, активність, мотивація, темперамент, спрямованість, характер, розкриття своїх задатків, розвиток необхідних здібностей). Послідовно у студента виникає необхідність до прояву лідерського потенціалу. Він прагне обговорювати питання, що стосуються його особистості, відношення до життя. Цей етап розвитку лідерства досягається під час занять, консультацій, обговореннях проблемних питань, бесідах, дискусіях, які спрямовують підвищення обізнаності, мотивують до прояву лідерського потенціалу. Через спеціально організовані заходи, які вивчають студентські оцінки та судження до особистісних лідерських потреб, організовується спільний пошук активізації лідерського потенціалу під час здобування фаху [15].
2. Активність та залучення студентів до професійних ситуацій, де виявляються їхні лідерські дії. Це організація ділових ігор та тренінгів, які спрямовані на розвиток лідерських якостей. Залученість студентів до таких спеціалізованих активностей сприяють якісним змінам в організаційних та комунікативних якостях студента [5]. Завдяки таким заходам у студентів формується певний еталон поведінки. Особистісний прояв під час таких спеціальних ситуації сприяє набуттю лідерського досвіду та реалізації своїх потенційних лідерських можливостей.
3. Збагачення лідерського досвіду поза межами навчальної діяльності. Подібна стратегія сприяє активізації лідерських можливостей в процесі розвитку особистості як лідера. Вона досягається за рахунок організації курсів, що сприяє студентам будувати свій виступ перед аудиторією, обирати найбільш правильні рішення, навчає прогнозуванню результатів діяльності, формує навички самоорганізації. Мета таких курсів розкриває подолання пасивної позиції студентів та розвиває впевненість у лідерських здібностях [15].

Таким чином, для сучасного студента-лідера важливо оволодіти різними якостями та здібностями працювати в команді, пристосовуватися до змін. Лідерство студента визначається як можливість впливати на інших студентів, з метою досягнення поставленої мети.

Важливо відмітити також роль викладача у розвитку гармонійних взаємин із студентами. Вони мають розвинути у собі небайдужість, творчість, гнучкість, вміння надихати людей, новаторство, схильність до експериментів, ініціатива та готовність до змін тощо.

Подібні судження властиві також для науковця І. Ковальнової, яка вказує на значну роль викладача у формуванні лідерських якостей студента. Саме викладач як і керівник і як лідер створює умови для пошуку оптимального розв'язку проблем, що виникає в колективі, найоптимальнішим економічним та психологічним способом [9].

Увагу науковців часто привертало питання формування та розвитку лідерських якостей. Відношення дослідників до такого процесу неоднозначне. Деякі виділяють відносність лідерських рис, вважаючи, що різні ситуації потребують інших лідерських якостей. Інші ж вчені схильні вважати, що розвиток лідерства і якостей генетично зумовлений. Тому дотримуються думки, що не з всіх можна сформувати лідера [9]. Та все ж більшість дослідників вважають, що лідерство дається від природи і лідерські якості можна розвивати, а лідерству відповідно можна навчатися.

Чимало дослідників погоджуються з позицією, що лідерські якості формуються засобом активної діяльності. Розвиток та прояв лідерських якостей має відбуватися на основі відчуття професійної відповідальності.

Цікавими є результати дослідження науковців, згідно з якими не всі, хто користується в класі найбільшою симпатією, можуть стати хорошими старостами, головами рад, командирами загонів і т. д. При дослідженні великого контингенту

учнів і студентів не було виявлено значущого зв'язку між тими, хто викликає загальну симпатію, і тими, хто володіє яскравими організаторськими здібностями.

Лідерами навчальних груп виступають учні та студенти, що мають різний психологічний статус і різний престиж, але при всіх індивідуальних особливостях особистості вони можуть виступати в якості лідера лише в тому випадку, якщо володіють соціальними цінностями (і перш за все колективістською спрямованістю).

До критеріїв розвитку лідерських якостей належить: мотиваційна складова (прийняття ролі лідера, бажання до виконання лідерських функцій, внутрішня готовність бути лідером); пізнавальна (усвідомлення поставлених задач, знання правил спілкування, розуміння алгоритмів діяльності); особистісно-позиційну (сприйняття лідера групою) [7].

М. Вудкок і Д. Френсіс відзначають, що в якості детермінант лідерства можуть розглядатися такі якості [2]:

1. Екстраверсія (представлена такими характеристиками, як наполегливість, енергійність, активність).
2. Невротизм (представлений такими характеристиками, як емоційна стабільність, впевненість, витривалість).
3. Свідомість (представлена такими характеристиками, як організованість, відповідальність, надійність, наполегливість).
4. Доброзичливість (представлена такими характеристиками, як схильність до співпраці, альтруїзм, доброта).

Також дослідники вказують на види діяльностей, які ефективно впливають на розвиток лідерських якостей в освітніх умовах:

- навчальна діяльність;
- конкурсна діяльність;
- дослідницько-пошукова діяльність;

- проєктивна діяльність;
- громадська діяльність;
- представницька діяльність.

В умовах освітнього процесу накопичення лідерського досвіду у студентів може відбуватися за двома основними напрямками: проведення та організація заходів на наукових конференціях, вузівських наукових активностях, які сприятимуть формуванню навичок до публічної самопрезентації. Такий підхід забезпечує активізацію лідерських можливостей у розвитку особистості, сприяє задоволенню лідерських потреб в самоактуалізації, де власне і проявляються особистий та лідерський потенціал [3].

Інший напрям включає організацію виховної роботи. Тут важливо зауважити, що до сучасного фахівця висувають вимоги доказовості своїх професійних і розумових знань в умовах професійної діяльності, які часто піддаються динамічним змінам і ускладнюються. Студент все ще потребує допомоги для повноцінного використання потенційних можливостей у вищій школі, завдяки чому набуває різні форми лідерського досвіду, що стають основою в його подальшому житті. Засвоєний лідерський досвід допоможе студенту у майбутньому адаптуватися до активних змін у соціально-економічних ситуаціях [4].

Цей підхід спрямований на функціональний результат, що вимагає створення належних педагогічних умов для прояву студентів і креативного рівня інтелектуальних здібностей, створюючи проєкти, стратегії особистісного розвитку і формування лідерських якостей як компетентностей фахівця психолога у підсумку.

При плануванні виховної роботи важливо дотримуватися деяких особливостей, що можуть дещо перешкоджати формуванню лідерських компетенцій: відсутність навичок роботи в команді; надмірність контролю та

нечіткого розподілу обов'язків; перевага особистим взаєминам над професійними. Подібна позиція має в першу чергу враховуватись при плануванні процесу формування лідерських компетентностей [4].

Таким чином, під формуванням лідерських якостей варто розуміти спеціально організований процес і результат розвитку психологічної організації студента, з врахуванням його особистої організаторської та комунікативної готовності до керівництва. Лідером прийнято називати члена групи, який довільно висувається групою на роль неофіційного керівника в умовах важливої для студентського колективу спільної значимої діяльності, з метою ефективності та досягнення успіху у спільній меті, що важлива для групи.

Процес лідерства також відноситься до категорії психологічного феномена, яке виникає внаслідок взаємодії наступних аспектів: характеристики особистості лідера; соціально-психологічні властивості самої групи, які виявляються як стосунки домінування та підпорядкування; вплив міжособистісних взаємин. За таких умов власне прийняття відповідальних рішень покладається на лідера.

Аналіз теоретико-методологічної літератури з проблем вивчення лідерства використовує різні підходи до тлумачення, але все ж спільні у: лідерство вважається життєвим важливим процесом в управлінні діяльності в організації і залежить від впливу та мотивації, підтримки відносин та прийняття важливих рішень.

Саме у студентський період розуміння лідерства носить усвідомлений характер. Молоді люди розуміють якими якостями володіє істинний лідер, а які є небажанні для цієї ролі. Лідерські якості – це набір особистісних якостей, що забезпечують досягнення успішного лідерства (індивідуальні, соціальні, особистісні особливості).

Якщо розглянути особливості пізньої юності або ранньої дорослості, то ефективно лідерство цього вікового етапу забезпечують наявність рис: прояв

самостійності, самовизначення, потреба бути в колективі, ентузіазм, активна громадська позиція, прояв відповідальності у завершенні справ, наполегливість, ризикова поведінка та оригінальність, прояв ініціативи, самовпевненість, здатність прогнозувати наслідки рішень, вміння впливати та вести за собою інших.

Процес формування професійної компетентності в умовах освітнього процесу має базуватися на створенні спеціальних ситуацій та умов, де студенти зможуть проявити власний лідерський потенціал. Розвиток лідерських якостей можливий за умов розвитку мотивації на формуванні лідерства як важливої професійної якості психолога, що позитивно впливатиме та самоствердження, самореалізацію, почуття впевненості в собі, отриманих вмінь та навичок організовувати, що є значущою здатністю до виконання професійних майбутніх завдань.

В умовах навчання такий підхід може бути реалізований через процес вирішення навчальних задач, в науковій діяльності через наукову роботу студентів та громадську діяльність. Підготовка здобувачів вищої освіти у вищій школі являється періодом, де кожен студент може реалізовувати свої лідерські можливості, розвинути їх та закладати як важливий фундамент професійної компетентності.

Висновки до 1-го розділу

Отже, на основі вивчення теоретико-методологічної літератури з питань вивчення феномена лідерства з'ясовано природу, структуру та умови формування. Людину лідера вважають ту, яка здатна свідомо та активно вести за собою інших людей для досягнення спільної мети. Тоді як під лідерськими якостями розуміють сукупність певних рис особистості, що властиві тим, хто може управляти іншими.

Вивчено, що студентський період та навчання у вищому закладі освіти є сензитивним періодом в онтогенезі особистості для прояву та формування лідерського потенціалу. Молоді люди володіють хронологічною визначеністю, ненормативністю криз та складністю цього етапу життя. Валсне формування лідерських якостей є значущими рисами для професійної компетентності майбутніх психологів та головною метою для реалізації потенційних професійних можливостей.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

2.1. Загальна характеристика вибірки та методів діагностики

З метою вивчення лідерських якостей у студентів-психологів було проведене емпіричне дослідження. Вибірка досліджень склала 56 студентів закладів вищої освіти спеціальності «Психологія». Дослідження проводилося за допомогою інтернет ресурсу. Середній вік досліджуваних 20 років, серед яких 85% віком від 18 до 23 років, 15% від 18 до 27 років.

Для проведення емпіричного дослідження було використано психодіагностичні методики:

- методика комунікативних та організаторських здібностей (КОЗ);
- діагностика лідерських здібностей, розроблена Є.Жаріковим та Є. Крушельницьким.

З метою вивчення комунікативних та організаторських здібностей особистості студента-психолога нами було використана методика комунікативних та організаторських здібностей (КОЗ), що дозволяє вивчити особливості встановлення ділових та твориських стосунків з людьми, прагнення розширювати контакти, приймати участь у групових заходах, володіти вміннями впливати на людей та виявляти бажання до ініціативи.

Дана методика містить 40 запитань та варіанти відповідей «так/або ні». Для початку досліджуваним пропонується ознайомитися із інструкцією опитування та перейти відповідей. Після виконання тесту необхідно визначити рівень комунікативних та організаторських здібностей, що визначається із ключем:

- Комунікативні здібності (+) Так: 1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37;
(-) Ні: 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39,
- Організаторські здібності (+) Так: 2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38;
(-) Ні: 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40.

Далі необхідно підсумувати отримані бали та скористатись із ключем методики для визначення рівня прояву комунікативних та організаторських здібностей:

Рівень прояву	Комунікативні здібності	Організаторські здібності
високий	15-20 балів	15-20 балів
середній	10-14 балів	10-14 балів
низький	0-9 балів	0-9 балів

З метою вивчення здібностей людини бути лідером ми запропонували досліджуваним методику «Діагностика лідерських якостей», розроблена авторами Є.Крушельницький, Є.Жаріков. опитувальник складається з 50 запитань, на які необхідно вказати відповідь, що найбільше підходить особистості: «так» (А), або «ні» (Б). важливо пам'ятати, що найбільш вірною є та відповідь, яка першою приходить в на думку. Якщо особистість має певні сумніви щодо вибору відповіді, важливо все ж зробити позначку на користь того альтернативного варіанту, яке найбільш відповідає досліджуваному. Перед проходження методики, досліджувані теж мали можливість ознайомитися із інструкцією, яка додавалася до методики.

Після виконання тесту необхідно визначити рівень прояву лідерських якостей, що визначається із ключем: 1а, 2а, 3б, 4а, 5а, 6б, 7а, 8б, 9б, 10а, 11а, 12а, 13б, 14б, 15а, 16б, 17а, 18б, 19б, 20а, 21а, 22а, 23а, 24а, 25б, 26а, 27б, 28а, 29б, 30б, 31а, 32а, 33б, 34а, 35б, 36б, 37а, 38б, 39а, 40б, 41а, 42а, 43а, 44а, 45б, 46а, 47б, 48а, 49б, 50б.

Сума балів підраховується за допомогою «ключа» доопитувальника. За кожен відповідь, яка співпадає з ключем, респондент отримує один бал, в іншому випадку – 0 балів.

0-25 балів	якості лідера виражені слабо
26-35 балів	якості лідера виражені помірно
36-40 балів	лідерські якості виражені сильно
41 і більше балів	людина як лідер схильна до диктату

2.2. Аналіз емпіричних результатів діагностики

Оскільки у нашому дослідженні загальна вибірка склала 56 студентів закладів вищої освіти спеціальності «Психологія». Ми вирішили виділити критерій віку для порівняння рівня лідерських якостей. Тому до вибірки увійшли 85% студентів (48 досліджуваних від загальної кількості вибірки) віком 18-23 роки, 15% (8 досліджуваних) віком 18-27 років (див.рис.2.1.). Середній вік досліджуваних 20 років.

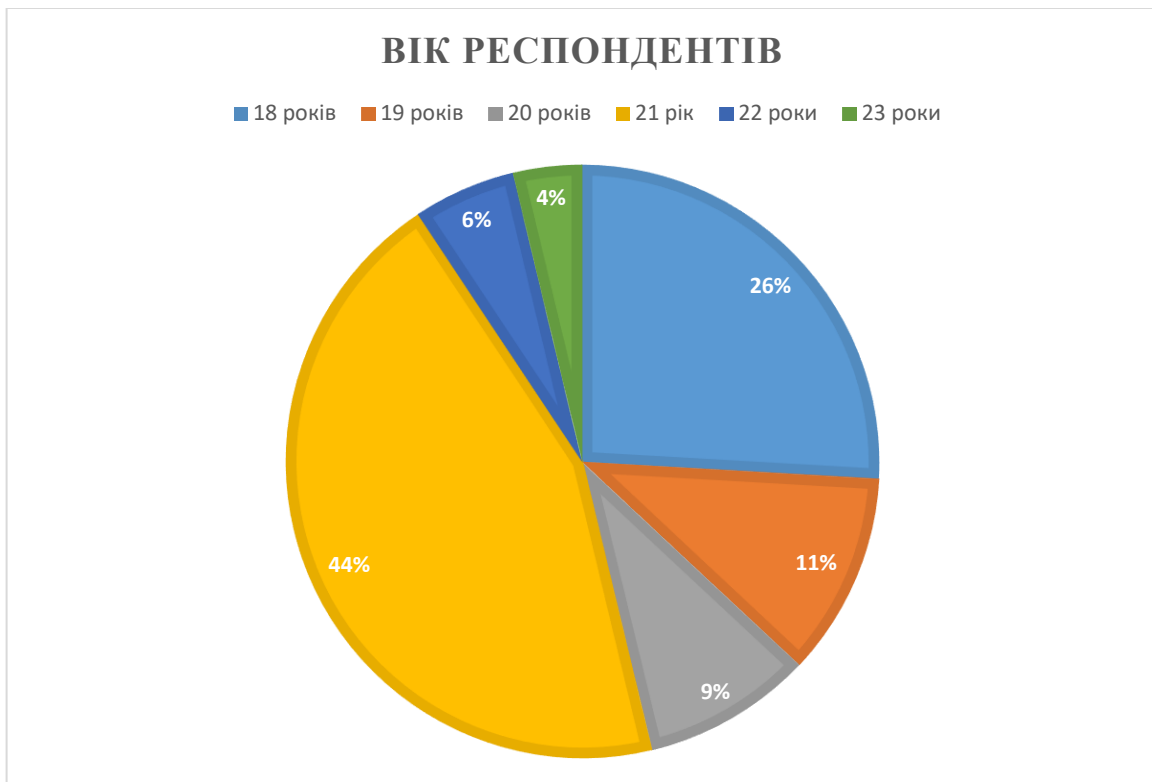

Рис. 2.1. Діаграма «Вік респондентів»

З метою вивчення комунікативних та організаторських здібностей особистості студента-психолога нами було використана методика комунікативних та організаторських здібностей (КОЗ), результати якої є наступними: для більшості студентів властивий низький прояв комунікативних здібностей – 43% досліджуваних (24 студента); для 26,8% (15 студентів) – нижче середнього; для 28,6% (16 студентів) – виявлений середній рівень прояву та 1,8% досліджуваних продемонстрував високий рівень здібностей. Варто зауважити, що дуже високий рівень не виявлений зовсім.

Спробуємо пояснити отримані результати, що характерні для досліджуваної групи студентів.

Отриманий низький рівень комунікативних здібностей у студентів свідчить про прояв безініціативи у комунікації з іншими. Таким людям властиве переживання складнощів при знайомстві з новими людьми, можливо навіть їм важко їх встановлювати, виникають труднощі у побудові комунікації та контактів з іншими. Можливо подібна тенденція є наслідком переживання суспільних криз, що випали на долю студентів (дистанційне навчання у зв'язку з коронавірусним захворюванням, або стресовим станом внаслідок повномасштабного вторгнення з боку росії, тощо). Для осіб із низьким рівнем комунікативних здібностей властиво проведення часу наодинці, студенти обмежують себе у нових знайомствах.

Щодо показників рівня комунікативних здібностей нижче середнього ситуація дещо інша і характеризується швидше ситуативним проявом. Так, такі студенти теж можуть відчувати складнощі при взаємодії та потребі встановлювати нові контакти з новими людьми, відчують страх виступів перед аудиторією.

Студенти із середнім рівнем комунікативних здібностей проявляють прагнення до спілкування частіше, ніж інші студенти з меншим рівнем, відчують себе впевнено серед нової компанії людей. Для таких осіб властиво потреба перебувати у колективі, знайомляться з новими людьми. Рідко відчують

складнощі у встановленні контактів з новими людьми. В той час такі студенти можуть перебувати і наодинці із собою, коли є на це потреба. У соціальному середовищі почувають себе впевненими.

Незначна кількість студентів проявила результати високого рівня комунікативних здібностей. Такі студенти відрізняються легкістю у спілкуванні та нових знайомствах. Власне такі особи прагнуть розширювати коло своїх знайомих, схильні проявляти ініціативу у комунікації. Перед публічними виступами відчують себе впевнено та зацікавлені у нових знайомствах, тому легко проявляють активність у спілкуванні.

Отримані результати рівнів прояву комунікативних здібностей студентів подаємо у вигляді діаграми (див.рис.2.2.).

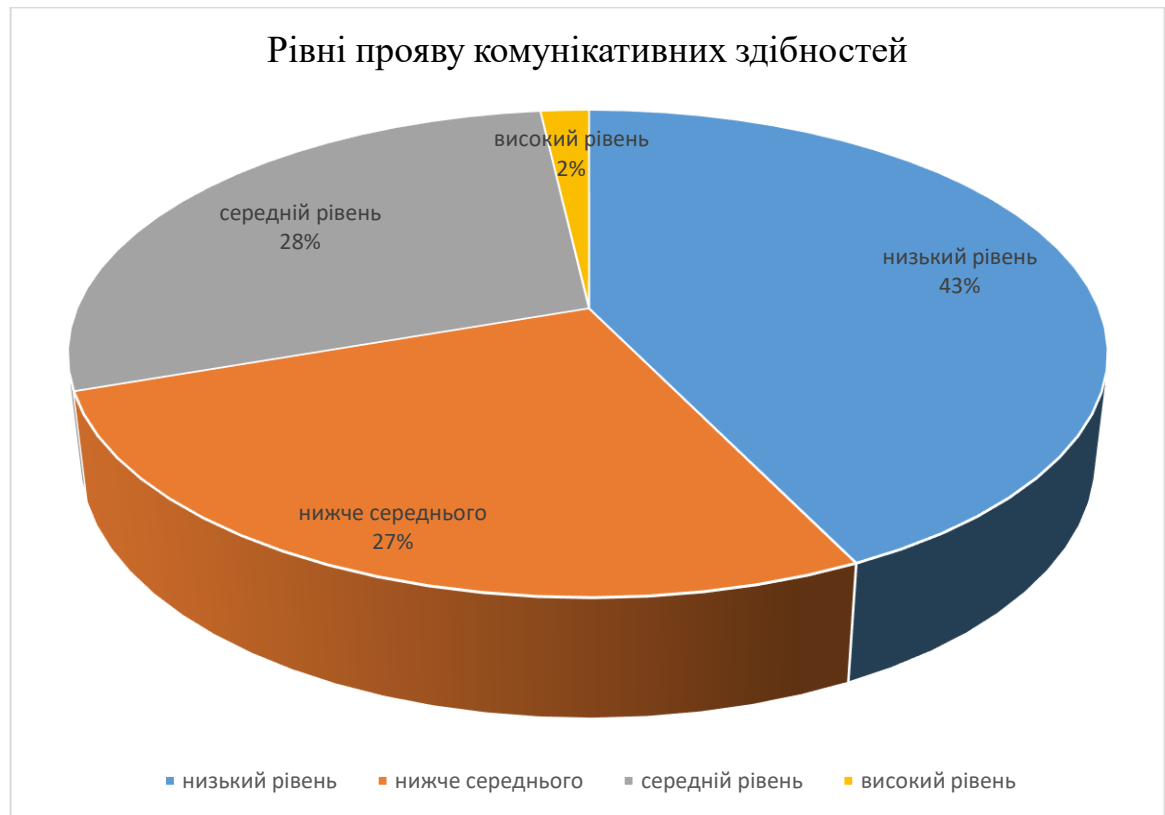

Рис.2.2. Рівень прояву комунікативних здібностей

Щодо дослідження рівня організаторських здібностей за методикою виявлено наступні дані: майже 43% досліджуваних (24 студента) проявили низький прояв здібностей та нижче середнього (теж 43% досліджуваних); для 5,4% (3 студентів) властивий середній рівень прояву; 9% (5 досліджуваних) показали високий рівень здібностей. Дуже високий рівень організаторських здібностей теж не властивий для досліджуваної групи, як і в попередньому показнику.

Спробуємо пояснити отримані результати, що характерні для досліджуваної групи студентів.

Отриманий низький рівень прояву організаторських здібностей у досліджуваних є їхнім свідченням небажання, або неготовності до діяльності, де необхідно бути відповідальним за її організацію. Такі студенти швидше прагнуть виконувати завдання (підпорядковуватися), що дає організатор, ніж бути самостійно активними. Студенти із рівнем організаторських здібностей нижче середнього теж проявляють неготовність до відповідальності у виконанні головної ролі в діяльності, але можуть проявляти її частіше ніж попередня група досліджуваних. Якщо перед ним буде стояти вибір не займатися чимось, то швидше вони так і зроблять.

Середній рівень організаторських здібностей виявлений серед 5,4% досліджуваних проявляють намір та готовність брати на себе відповідальність за групову діяльність та її організацію. У них можуть виникати труднощі але рівень розвитку організаторських здібностей достатнього рівня розвиненості. Звісно можна звернути увагу на підвищення цього показника.

Виявлений високий рівень прояву організаторських здібностей (9%) вказує на достатність умінь для організації колективної діяльності, здатні брати на себе відповідальність, відрізняються хорошими організаторськими навичками, виконання завдань діяльності відбувається у них легко, готові брати на себе відповідальність.

Досліджуваних із високим рівнем прояву організаторських здібностей у досліджуваній групі не виявлено.

Отримані результати рівнів прояву організаторських здібностей студентів подаємо у вигляді діаграми (див.рис.2.3.).

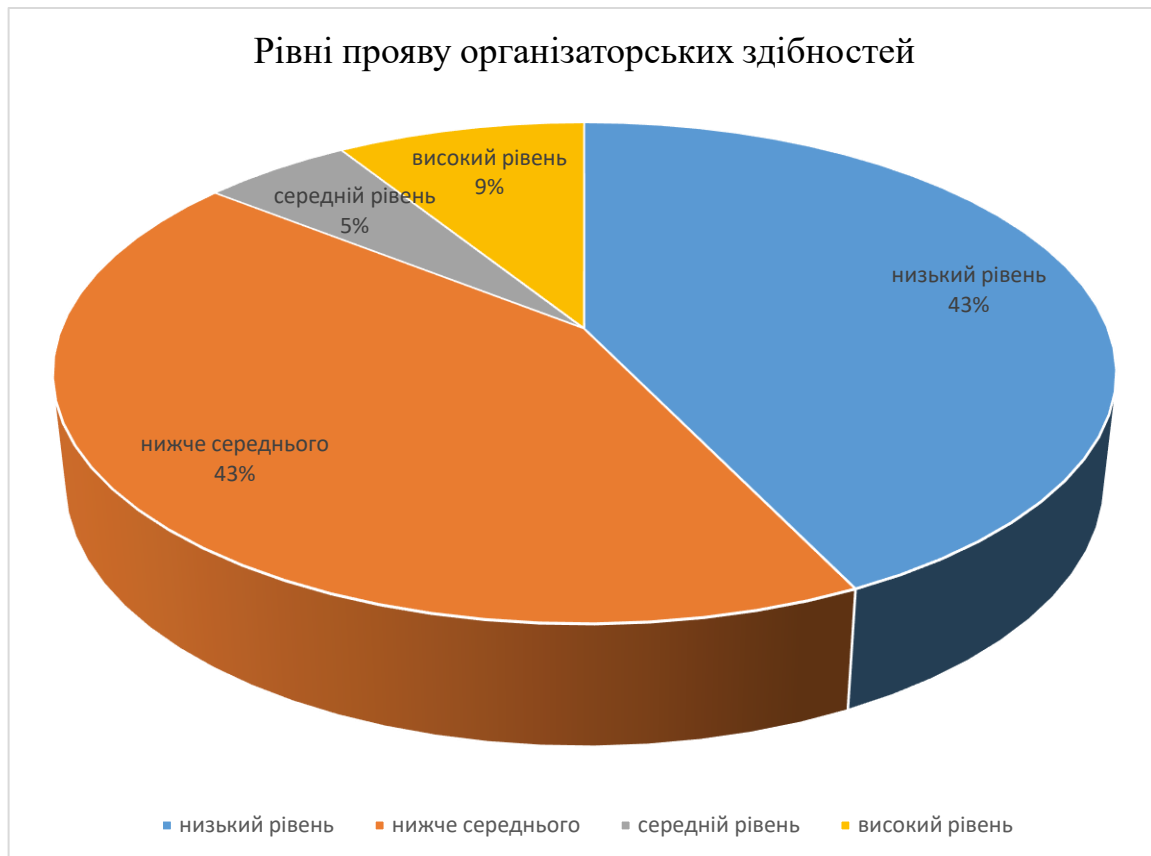

Рис.2.3. Рівень прояву організаторських здібностей

Пропонуємо також ознайомитися із деякими взаємозалежностями, що виявилися в результаті отриманих даних методики вивчення комунікативних та організаторських здібностей:

- для 13 досліджуваних (23,2%) властиві низький рівень прояву комунікативних та організаторських здібностей. Таким студентам важко вступати у нові знайомства та мати нові комунікативні зв'язки. Частіше схильні проводити час наодинці, обмежують себе у нових контактах. Такі студенти більше прагнуть підпорядковуватися, ніж брати відповідальність

- на себе;
- для 9 студентів (16%) характерні схильності нижче середнього за показниками, що говорить про складнощі у встановленні контактів з новими людьми, але вони більше прагнуть знайомитися. Також для досліджуваних характерна ситуативна готовність брати на себе відповідальність за організацію діяльності для колективу чи групи;
  - в одній особі виявлений низький рівень комунікативних та середній рівень організаторських здібностей, що характеризує її як таку, що відчуває певні труднощі у встановленні контактів, але готова брати на себе відповідальність за організацію діяльності для колективу;
  - для 5 досліджуваних (9%) виявлені нижче середнього рівня комунікативних здібностей, але низький рівень організаторських. Такі студенти не прагнуть до спілкування, відчувають скутість у новому колективі, а також виявляють неготовність до організаторських повноважень, не ініціативні, прагнуть підкорятися лідеру;
  - 8 студентів (14,2%) проявили здібності за показниками нижче середнього рівня: не прагнуть до нових взаємин у спілкуванні, обмежують себе у знайомствах, виникають труднощі у взаємодії з новими людьми, властива погана орієнтація у незнайомих ситуаціях, важко переживають образи. Швидше уникають виступи перед аудиторією та не приймають самостійних рішень та ініціативи;
  - для 2 студентів (3,6%) властиві нижче середнього рівня комунікативні здібності та високий рівень організаторських. У таких людей на достатньому рівні сформовані комунікативні схильності, встановлюють нові контакти з незнайомими досі людьми, заводять знайомства, але можуть і відмовитися від прояву ініціативи, можуть проводити час наодинці. Щодо організаторських здібностей, то у досліджуваних розвинена

- відповідальність, залученість до групи;
- для 5 досліджуваних (9%) властивий середній рівень комунікативних та низький рівень організаторських здібностей. Такі людям властиво швидко знаходити друзів, мають потребу у розширенні кола знайомих, легко вступають в комунікацію. А щодо організації діяльності швидше прагнуть підпорядковуватися лідеру та виконувати вказівки авторитетної людини, ніж брати відповідальність на себе;
  - 16% досліджуваних (9 осіб) властивий середній рівень прояву комунікативних та нижче середнього рівня організаторські здібності. Легко вступають у контакти з незнайомими, проявляють ініціативу у спілкуванні, але не готові брати на себе відповідальність за організацію діяльності у колективі;
  - для 1,8% (1 студент) властивий середній рівень прояву показників. Для такого студента властиво контактувати з людьми, планує свою роботу, проявляє відповідальність;
  - для 2 осіб (3,6%) властивий середній рівень прояву комунікативних та високий рівень організаторських здібностей. Ці молоді люди швидко встановлюють контакт з новими людьми, заводять друзів, прагнуть розширювати коло знайомих, мають активну громадську позицію, ініціативні у спілкуванні та приймають самостійні рішення, готові брати на себе відповідальність та відстоюють власну думку;
  - для одного студента властиво високий рівень комунікативних та низьких рівень організаторських здібностей. Так спілкування і нові знайомства – не проблема, проявляє ініціативу, прагне до нових знайомств, але нести відповідальність та організувати спільну діяльність – не для нього. Прагне підпорядковуватися авторитетній людині, ніж самостійно діяти при діяльності колективу та групи (див.рис.2.4.).

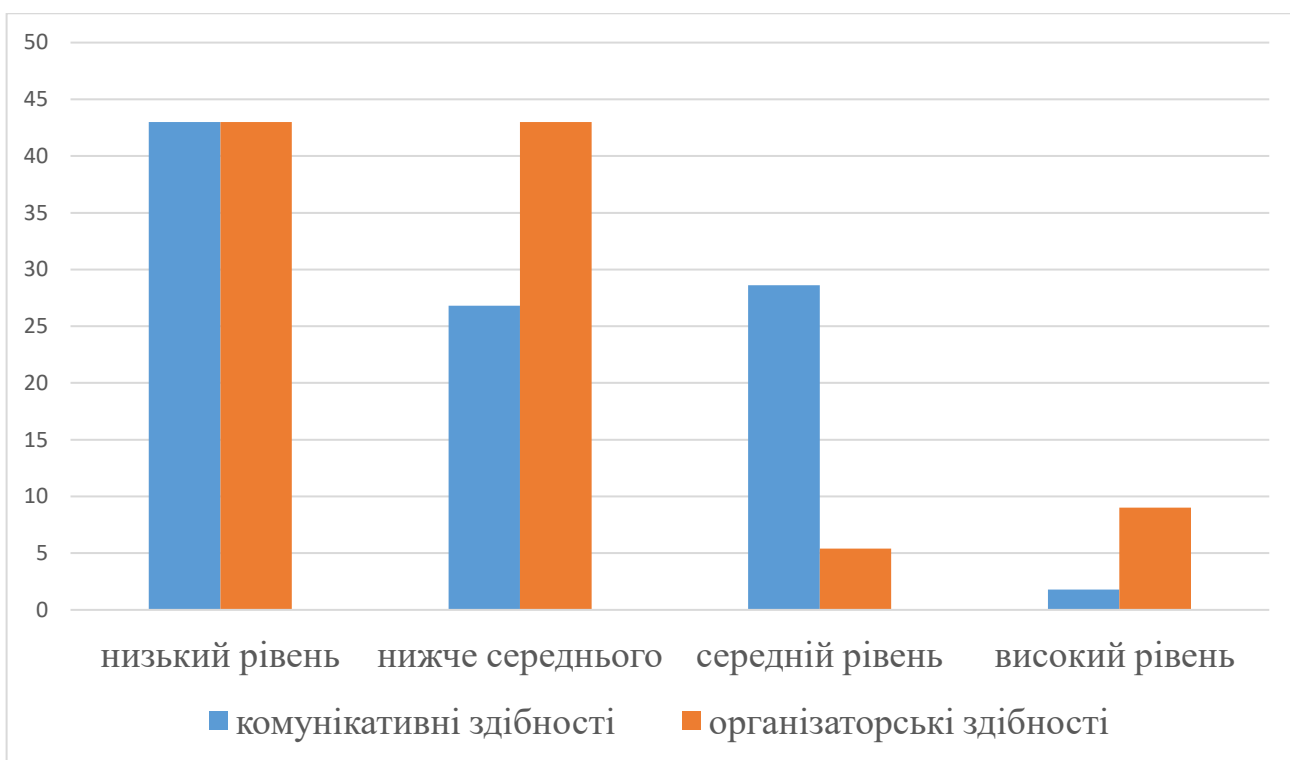

Рис. 2.4. Порівняння рівнів прояву комунікативних та організаторських здібностей у студентів

Отже, для лідерських якостей важливо мати розвинені комунікативні та організаторські здібності, які пов'язані із спілкуванням та організацією колективної діяльності. Схильність до розвинених цих здібностей також залежить від змісту активностей і особистісних характеристик людини.

Згідно отриманих результатів дослідження цих показників виявлено, що характерними рівнями прояву здібностей для вибірки досліджуваних є середні значення показників прояву комунікативних та організаторських здібностей. Вони властиві тим особам, що проявляють прагнення розширювати коло знайомих,

легко перебувають у нових для себе умовах, мають активну громадську позицію та займаються різними активностями, схильні до прийняття самостійних рішень, ініціативні у спілкуванні, готові брати на себе відповідальність. Так звісно за результатами дослідження проявляється також низький рівень прояву комунікативних здібностей, які відрізняються за характером дій від інших. Але порівняння результатів також вказує на необхідність прикладати власні зусилля для подолання комунікативних бар'єрів та підвищувати свої здібності. Ставити перед собою мету та активно займатися саморозвитком.

Для вивчення особливостей та рівнів прояву лідерських якостей серед студентів-психологів ми використали методiku «Діагностика лідерських якостей» (Є.Жаріков, Є.Крушельницький). Згідно проаналізованих даних нами було виявлено наступні результати дослідження (див.рис.2.5.):

- для 29 досліджуваних (51,8%) властивий помірний рівень розвитку лідерських якостей, що вказує на достатність вираженості лідерських якостей серед студентської вибірки. Такі лідерські якості частіше проявляються ситуативно, але мають добре розвинений вияв. За прогнозами студенти з таким рівнем прояву можуть стати у майбутньому керівниками груп, бути авторитетами-лідерами. Такі особи за потреби легко вступають у контакти із новими людьми, не відчують труднощів у налагодженні взаємодії. Можуть і підпорядковуватися авторитету для виконання певних задач та функцій, але можуть і самостійно бути у лідерській позиції. Легко працюють у колективі, комунікація з іншими учасниками приносить задоволення. Можуть також працювати і самостійно, без керівного супроводу їх діяльності. Для таких студентів за необхідності характерно покращити свої показники, за наявності достатньої мотивації. Про таких студентів можуть говорити як про «універсальний тип», оскільки вони у відповідності до обставин та життєвих ситуацій можуть бути і керівником

- групи, і бути відповідальним за інших, чи навпаки, бути частиною групи, підпорядковуватися іншому керівнику, лідеру;
- для 17 досліджуваних (30,4%) проявився слабкий рівень прояву лідерських якостей. Для такого рівня властиво: не прагнуть бути лідерами певної групи людей, розвинені лідерські якості слабо. Для досліджуваних із слабким рівнем прояву лідерських якостей властиво відчувати складнощі у керуванні іншими людьми, проявляють нездатність, або відмовляються брати на себе відповідальність. Властиво також відчуття труднощів у прийнятті самостійних рішень, частіше не проявляють ініціативу. Відчувають труднощі у взаємодії з іншими, важко налагоджувати контакт, знайомитися. Прагнуть підпорядковуватися більш авторитетній особі, а не займати власних лідерських позицій. Хоча такі особи відрізняються високою виконаністю завдань та доручень. За необхідності та особистого бажання можуть покращити та розвинути лідерські показники. Це залежатиме від власної мотивації для розвитку необхідних лідерських якостей. Якщо ж показники залишаться незмінними, то такі студенти можуть добре справлятися з дорученнями та вказівками у майбутньому, будуть гарними виконавцями. Щоб стати компетентними фахівцями, а не лідерами, таким студентам важливо буде розвивати та покращувати спеціалізовані навички фахівця;
  - для 26% (9 досліджуваних) виявлений високий рівень прояву лідерських якостей. Студенти з таким показником частіше проявляють керівні навички при взаємодії із людьми. Керівництво відбувається легко та природньо, готові нести відповідальність за себе та групу чи колектив, відсутня боязнь до ризику, прагнуть займати лідерську позицію, ніж підпорядковуватися комусь. Таким особам краще за інших вдається бути хорошими керівниками, а не просто виконавцями завдань та доручень за вказівками лідера групи.

Такі студенти також відрізняються самостійністю у прийнятті рішень та виконанні завдань, проявляють ініціативу, легко виступають перед публікою та налагоджують контакт з навколишніми. Особи із високим рівнем прояву лідерських якостей частіше займають керівні посади, проявляють ризик та володіють навичками делегування завдань іншим, орієнтовані на отримання хорошого результату виконання дій;

- лише для однієї людини з досліджуваної групи виявлена схильність до диктату, до авторитарного стилю управління. Така людина проявляє категоричність у власних діях, не приймає поради та вказівки, сприймають їх гостро. Схильні покладатися та приймати рішення самостійно, завжди. Надають перевагу працювати самостійно, окремо, не проявляють себе у колективі, відчують труднощі у налагодженні контактів з оточуючими. Для нових знайомств частіше не мають бажання. Такий тип особистості є досить важкий для роботи у команді, співробітництво – це не про них. Попри властиву їм категоричність та відлюдкуватість, вони цілком можуть бути хорошими працівниками, оскільки спрямовані на високі результати. Так їм не обов'язково підпорядковуватися керівництву чи колективу, але все ж для них важливий позитивний результат діяльності. Тому цілком такий тип особистості може бути ефективним у діяльності та досягненнях.

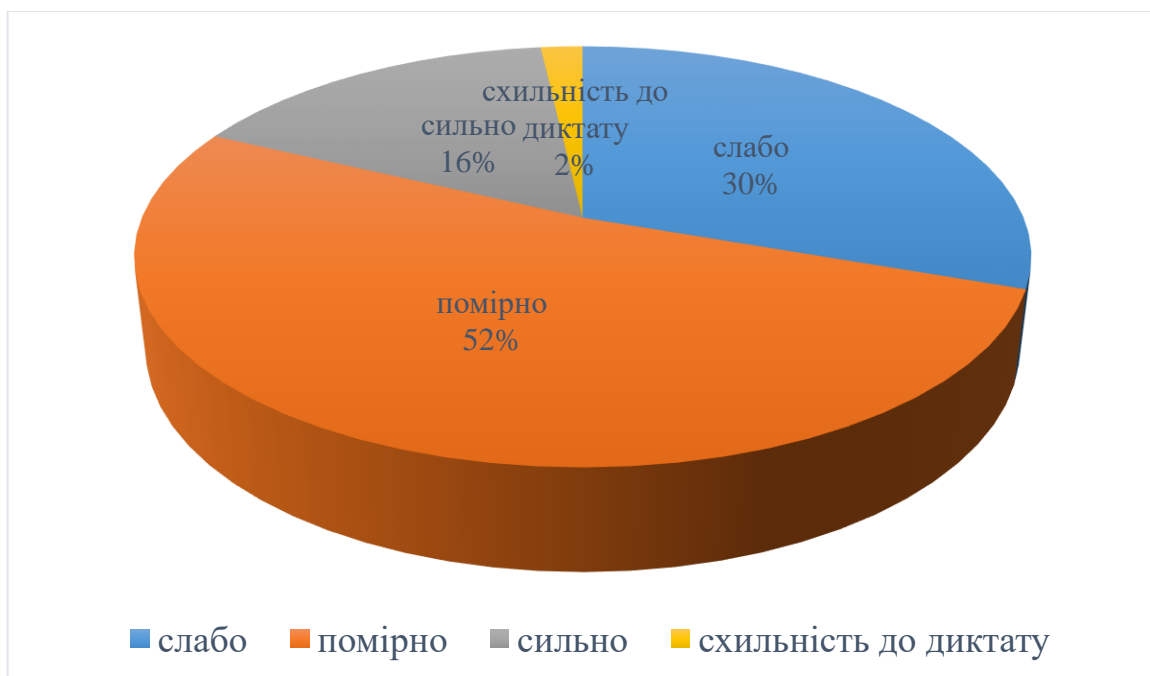

Рис.2.5. Рівень прояву лідерських якостей

Отже, згідно результатів дослідження рівнів лідерських якостей для досліджуваної вибірки характерний помірний рівень розвитку лідерських якостей, що свідчить про достатність прояву лідерських якостей у студентів. Лідерські якості розвинуті добре, але проявляються ситуативно, від потреби. Студенти з таким рівнем прояву цілком можуть бути хорошими керівниками у групі, стати авторитетом. За потреби такі студенти можуть встановлювати нові знайомства, їм це легко дається в порівнянні із студентами із слабким чи низьким рівнем прояву лідерських якостей. Для студентів властиво як підпорядковуватися комусь авторитетнішому, так і самостійно проявляти власну лідерську позицію.

Висновки до 2-го розділу

Отже, проведене емпіричне дослідження особливостей розвитку лідерських якостей за психодіагностичними методиками дозволило виявити найбільш характерні рівні прояву та розвитку комунікативних, організаторських здібностей та лідерських якостей. Згідно отриманих результатів дослідження цих показників виявлено, що характерними рівнями прояву здібностей для вибірки досліджуваних

є середні значення показників прояву комунікативних та організаторських здібностей. Вони властиві тим особам, що проявляють прагнення розширювати коло знайомих, легко перебувають у нових для себе умовах, мають активну громадську позицію та займаються різними активностями, схильні до прийняття самостійних рішень, ініціативні у спілкуванні, готові брати на себе відповідальність. Так звісно за результатами дослідження проявляється також низький рівень прояву комунікативних здібностей, які відрізняються за характером дій від інших. Але порівняння результатів також вказує на необхідність прикладати власні зусилля для подолання комунікативних бар'єрів та підвищувати свої здібності. Ставити перед собою мету та активно займатися саморозвитком.

Згідно результатів дослідження рівнів лідерських якостей для досліджуваної вибірки характерний помірний рівень розвитку лідерських якостей, що свідчить про достатність прояву лідерських якостей у студентів. Більшість цієї групи складають студенти віком 21 року. Лідерські якості розвинуті добре, але проявляються ситуативно, від потреби. Студенти з таким рівнем прояву цілком можуть бути хорошими керівниками у групі, стати авторитетом. За потреби такі студенти можуть встановлювати нові знайомства, їм це легко дається в порівнянні із студентами із слабким чи низьким рівнем прояву лідерських якостей. Для студентів властиво як підпорядковуватися комусь авторитетнішому, так і самостійно проявляти власну лідерську позицію. Вони легко працюють у колективі та команді, спілкування з іншими учасниками відбувається без труднощів, швидше приносить задоволення.

ВИСНОВКИ

На основі вивчення теоретико-методологічної літератури з питань вивчення феномена лідерства з'ясовано природу, структуру та умови формування. Людину лідера вважають ту, яка здатна свідомо та активно вести за собою інших людей для досягнення спільної мети. Тоді як під лідерськими якостями розуміють сукупність певних рис особистості, що властиві тим, хто може управляти іншими.

Вивчено, що студентський період та навчання у вищому закладі освіти є сензитивним періодом в онтогенезі особистості для прояву та формування лідерського потенціалу. Молоді люди володіють хронологічною визначеністю, ненормативністю криз та складністю цього етапу життя. Власне формування лідерських якостей є значущими рисами для професійної компетентності майбутніх психологів та головною метою для реалізації потенційних професійних можливостей.

Проведене емпіричне дослідження особливостей розвитку лідерських якостей за психодіагностичними методиками дозволило виявити найбільш характерні рівні прояву та розвитку комунікативних, організаторських здібностей та лідерських якостей. Згідно отриманих результатів дослідження цих показників виявлено, що характерними рівнями прояву здібностей для вибірки досліджуваних є середні значення показників прояву комунікативних та організаторських здібностей. Вони властиві тим особам, що проявляють прагнення розширювати коло знайомих, легко перебувають у нових для себе умовах, мають активну громадську позицію та займаються різними активностями, схильні до прийняття самостійних рішень, ініціативні у спілкуванні, готові брати на себе відповідальність. Так звісно за результатами дослідження проявляється також низький рівень прояву комунікативних здібностей, які відрізняються за характером дій від інших. Але порівняння результатів також вказує на необхідність прикладати власні зусилля для подолання комунікативних бар'єрів та

підвищувати свої здібності. Ставити перед собою мету та активно займатися саморозвитком.

Згідно результатів дослідження рівнів лідерських якостей для досліджуваної вибірки характерний помірний рівень розвитку лідерських якостей, що свідчить про достатність прояву лідерських якостей у студентів. Більшість цієї групи складають студенти віком 21 року. Лідерські якості розвинуті добре, але проявляються ситуативно, від потреби. Студенти з таким рівнем прояву цілком можуть бути хорошими керівниками у групі, стати авторитетом. За потреби такі студенти можуть встановлювати нові знайомства, їм це легко дається в порівнянні із студентами із слабким чи низьким рівнем прояву лідерських якостей. Для студентів властиво як підпорядковуватися комусь авторитетнішому, так і самостійно проявляти власну лідерську позицію. Вони легко працюють у колективі та команді, спілкування з іншими учасниками відбувається без труднощів, швидше приносить задоволення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алфімов Д. В. Організація учнівського самоврядування: досвід і проблеми. Наукові праці Вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет». Серія: «Педагогіка, психологія і соціологія». 2013. № 1. 12 с.
2. Вудкок М, Френсіс Д. Розкутий менеджер: Для керівника – практика. Пер. з англ. Вудкок М, Френсіс Д. Х: Константа, 2004. 320 с.
3. Головешко Б. Р. Про деякі проблеми розвитку лідерських якостей у студентів вищих навчальних закладів. Проблеми та перспективи формування нац. гуманітарнотехнічн. еліти. Вісник НТУ «ХПИ». № 32. 2012. С. 89-96.
4. Горецька О.В. Формування лідерського потенціалу майбутніх психологів. Development strategiest for modern education and science: Materials of the III International research and practical internet conference (February, 28, 2022): collection of abstracts // for the general ed. Ph.D Sergii Onyshchenko. – Zdar nad Sazavou: «DEL a.s.», 2022. S. 24-27.
5. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків: Vivat, 2018. 512 с.
6. Згідно із Законами № 767-VII від 23.02.2014, № 317-VIII від 09.04.2015 [Електроний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
7. Кайдалова Л., Альохіна Н., Щокіна Н. Формування лідерських якостей на основі інноваційних методів навчання. East European Scientific Journal. 2016. № 7. С. 34–37.
8. Кальницька К. О. Рольова диференціація лідерства: сутність, підходи до вивчення та крос-культурні відмінності. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка. Чернігів.- Вип. 7. Психологічні науки. С. 192-201.
9. Ковальова І. А. Імідж сучасного керівника. Харків: Константа, 2001. 200 с.

10. Москаленко В.В. Соціальна психологія. Підручник. Видання 2-ге, виправлене та доповнене. К.: Центр учбової літератури, 2008. 688 с.
11. Основи психології: Підручник. О. В. Киричук, В. А. Роменець, І. П. Маноха та ін.; за ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. Київ: Либідь, 1995. 632 с.
12. Павлін Д. О. Психологічні особливості розвитку спонтанності особистості у віці ранньої дорослості. Київ: 2016. 238 с.
13. Підбуцька Н., Книш А., Богдан Ж., Чебакова Ю. Комунікативні властивості студентів-психологів, схильних до лідерства. Проблеми сучасної психології. № 3(22), 2021. С. 56–63.
14. Пільова С. Г. Формування лідерських якостей майбутніх вчителів. Наука і освіта. №1-2. 2008. С. 87-89.
15. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів. К.: Філ-студія, 2006. 320 с.
16. Пономаренко О.В. Проблема лідерства в ретроспективі. URL: http://intellect-invest.org.ua/ukr/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n1_2010_st_16/.
17. Психологічний словник. Авт.-уклад. В.В. Синявський, О.П. Сергеєнкова. За ред. Н.А. Побірченко. Київ: 2007. 336 с.
18. Романовський О.Г. Лідерські якості в професійній діяльності. Харків: НТУ «ХП», 2017. С. 143.
19. Романовський О.Г., Резнік С.М., Гура Т.В. Лідерські якості в професійній діяльності : навч. посібник. Харків: НТУ «ХП», 2017. 143 с.
20. Семченко Н.О. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності: дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2005. 215 с.
21. Тименко В. М. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. Випуск 39. 160 с.

- 22.Тихомирова О. Виховання лідера. Шкільний світ. 2009. Вип. 8. С. 19–23.
- 23.Тітова Г. В. Феномен лідерства і лідерські якості в навчальному колективі. Наука і освіта. №1-2. 2008. С. 105-107.
- 24.Ягоднікова В. В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи: Автореф. дис... канд. пед. наук; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2006. 21 с.
- 25.Ягоднікова В. Виховання лідерів. Виховна робота в школі. 2009. № 10. С. 2–36.
- 26.Fred Edward. Fiedler A Theory of Leadership Effectiveness Textbook Binding – January 1, 1967 P.308
- 27.George Ellis Project Management in Product Development: Leadership Skills and Management Techniques to Deliver Great Products, September 2015. P. 400
28. Goldberg L.R. The structure of phenotypic personality traits. American Psychologist. 1993. 48(1). P. 26–34.
- 29.Harrold R. How to volunteer // The Volunteer Bulletin. March, 2002. P. 45.
30. Paul Dekker & Loek Halman The Values of Volunteering: Cross-Cultural Perspectives, January 2003. P. 212.
- 31.Riggio R.E. Teaching leadership: Most any psychologist can do it. Teaching of Psychology. 2015. № 42(4). P. 361–367.
- 32.Robert Stebbins Volunteering as leisure/leisure as volunteering: an international assessment, April 2004. P. 288
33. Rochester, A E Paine, S Howlett Volunteering and Society in the 21st Century, January 2010, P. 27

